

**CENTRALNE MUZEUM JEŃCÓW WOJENNYCH
W ŁAMBINOWICACH-OPOLU**

ŁAMBINOWICKI ROCZNIK MUZEALNY

**JEŃCY WOJENNI
W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ**

38

OPOLE 2015

Od Redakcji

38 tom „Łambinowickiego Rocznika Muzealnego” zdecydowaliśmy się poświęcić ostatnim miesiącom II wojny światowej, które dla tysięcy jeńców wojennych różnych narodowości były ostatnim etapem ich niewoli. Koniec wojny, o czym świadczą także zgromadzone w tym tomie teksty, nie zawsze był jednak końcem tragedii jej ofiar. Przynosił im nowe problemy i zagrożenia polityczne, ekonomiczne, społeczne czy moralne, które miały swoje podłoże w minionym konflikcie. W wielu społecznościach i rodzinach pamięć o wojnie, niewoli i obozach pozostawała przez długi czas niezagojoną raną. Uznaliśmy zatem, że warto zadać pytanie o to, jak w powojennym świecie odnaleźli się ci, których wojna dotknęła bezpośrednio: żołnierze koalicji antyhitlerowskiej i zarazem jeńcy wojenni. Rok 1945 w ich życiu oznaczał ważną cezurę: najpierw musieli zmierzyć się z ewakuacją obozów – często nieprzemyślaną, pospieszną i nieliczącą się z kosztami ludzkimi; potem nadszedł moment wyzwolenia tak wyczekiwany i to nie zawsze radosny; wreszcie byli jeńcy musieli podjąć decyzję o powrocie do kraju. Czy wracali jak opisał to, mając w pamięci własne doświadczenia – Witold Kula:

„[...] W Nancy, w kaplicy Habsburgów (zapomniałem, jak się ona nazywa), stoi anonimowa rzeźba, grupa dwuosobowa, przedstawiająca powracającego do domu krzyżowca i podtrzymującą go (tak, tak, trzeba go podtrzymywać) żonę. Jego otwarte oczy widzą nie przyszłość, jak moi bazaltowi rycerze – lecz przeszłość. Będzie ją już widział zawsze. *Nach Frankreich zogen drei Grenadiere...* Tak ja 28 maja 1945 r. wracałem z wielkiego świata do moich maleńkich Włoch pod Warszawą, hamując kroki z lęku, co zastanę. Jedna z elementarnych sytuacji, po prostu: powrót jeńca z niewoli”^{*}

Wśród jeńców wojennych byli tacy, którzy po wyzwoleniu nie zdecydowali się na powrót i inni, których do niego zmuszono. Wreszcie rok 1945 to też ważny moment w procesie dokumentowania zbrodni, szukania mogił i zapewniania

* W. K u l a, *Rozdziałki*, Warszawa 1996, s. 394.

nia godnego pochówku zmarłym. Nie wszystkie ofiary doczekały się wówczas upamiętnienia. Przypadek jeńców polskich, przetrzymywanych w obozach NKWD, jest tego wyraźnym dowodem.

Rocznik rozpoczyna tekst autorstwa dr Ewy Kowalskiej, kierującej Muzeum Katyńskim w Warszawie, które w 2015 r. zainaugurowało oficjalnie funkcjonowanie w nowej siedzibie. Autorka, odnosząc się do losów ok. 22 tys. ofiar zbrodni katyńskiej, przedstawia działalność muzeum w zakresie ich dokumentowania i upamiętnienia. Dział „Artykuły i Materiały” otwiera tekst Jensa Nagela, kierującego Miejscem Pamięci Ehrenhain-Zeithain w Saksonii, który analizuje niemieckie zarządzenia, dotyczące ewakuacji obozów Wehrmachtu w III Rzeszy i na terenach okupowanych oraz przedstawia, jak w rzeczywistości ona przebiegała. Jest to też wprowadzenie do trzech kolejnych tekstów, odnoszących się do ostatnich dni niewoli i pierwszych dni wolności jeńców wojennych różnych narodowości, w tym głównie Polaków, Brytyjczyków i obywateli ZSRR. W pierwszym z nich badaczka z Rostocku, dr Natalia Jeske porusza problem ostatnich miesięcy funkcjonowania obozów jenieckich na terenie dzisiejszego kraju związkowego Mecklenburg-Vorpommern oraz trudnych, nierzadko wymuszonych powrotów jeńców do swoich ojczyzn. Z kolei dr Piotr Stanek przedstawia ewakuację Stalagu Luft VII Bankau, w którym do stycznia 1945 r. przetrzymywani byli lotnicy alianccy. Trzeci ze wspomnianych tekstów, autorstwa dr Joanny Lusek i Macieja Dronia, prezentuje sylwetkę i twórczość Stanisława Toegla, powstańca warszawskiego i jeńca obozów Wehrmachtu, który przez kilka lat po wojnie zmagał się z pytaniem: wracać do Polski czy też nie.

Kolejne dwie części rocznika „Archiwum” oraz „Wspomnienia i Relacje” tematycznie nawiązują do wyżej wymienionych artykułów. I tak w części poświęconej prezentacji źródeł, dr Violetta Rezler-Wasielewska i Sebastian Mikulec rozpatrują problem marszu śmierci ze Stalagu 344 Lamsdorf w relacjach brytyjskich jeńców tego obozu, zaś dr Renata Kobyłarz-Buła przedstawia wartość szczególnego źródła, jakim jest książka rozkazów dziennych z obozu nr 4 w Cervinara, w którym przebywali Polacy z armii gen. Władysława Andersa, deklarujący powrót do kraju. Do „Wspomnień i Relacji” trafiły teksty potomków byłych jeńców obozów Wehrmachtu, którzy zaprezentowali nie tylko wojenne losy swoich ojców, lecz także różnorodne formy pamięci o nich. Uzupełnieniem rocznika są m.in. recenzje i omówienia nowości wydawniczych, sprawozdania z konferencji oraz inne teksty, informujące o działalności muzeum w 2015 r. Zachęcamy do lektury.

SPIS TREŚCI
TABLE OF CONTENTS
INHALTSVERZEICHNIS

Od Redakcji [From the editor / Von der Redaktion]	5
Ewa Kowalska , Muzeum Katyńskie – upamiętnienie ofiar NKWD	7
The Katyn Museum – commemoration of the victims of the NKVD (Summary)	19
Das Katyn-Museum – ein Ort des Gedenkens an die Opfer des NKWD (Zusammenfassung) ...	20

ARTYKUŁY I MATERIAŁY
ARTICLES UND MATERIALS
ARTIKEL UND BEITRÄGE

Jens Nagel , Koniec II wojny światowej. Jeńcy wojenni w niewoli niemieckiej	23
The end of World War 2. Prisoners-of-war in german captivity (Summary)	35
Kriegsgefangene in deutscher Hand und das Ende des Zweiten Weltkrieges (Zusammenfassung)	36
Natalja Jeske , Doczekali końca II wojny światowej. Jeńcy wojenni w Meklem- burgii i na Pomorzu Przednim	37
POWs lived on to see the end of World War 2 in Mecklemburg and in Vorpommern (Summary)	51
Kriegsgefangene erleben das Ende des Zweiten Weltkrieges in Mecklenburg und Vorpommern (Zusammenfassung)	51
Piotr Stanek , Stalag Luft 7 Bankau i jego ewakuacja na Zachód w styczniu 1945 r.	53
Stalag Luft 7 Bankau and its evacuation to the West in January 1945 (Summary)	69
Stalag Luft 7 Bankau und seine Evakuierung nach Westen im Januar 1945 (Zusammenfassung)	69
Maciej Droń, Joanna Lusek , Wojna i pokój w karykaturach Stanisława Toegla	71
War and peace in the caricatures of Stanisław Toegel (Summary)	91
Krieg und Frieden in Karikaturen von Stanisław Toegel (Zusammenfassung)	91

ARCHIWUM
ARCHIVE
ARCHIV

Sebastian Mikulec, Violetta Rezler-Wasielewska , Z Lamsdorf na Zachód. Jeńcy brytyjscy o marszu śmierci 1945 r.	95
From Lamsdorf to the West. British POWs about the Death March of 1945 (Summary)	123
Von Lamsdorf gen Westen. Britische Kriegsgefangene über ihren Todesmarsch 1945 (Zusammenfassung)	123

Renata Kobylarz-Buła , W drodze do kraju. Polski obóz repatriacyjny nr 4 w Cervinara w świetle książki rozkazów dziennych	125
On the way to the mother country. The Polish repatriation camp No. 4 in Cervinara in the light of the book of orders of the day (Summary)	135
Auf dem Weg in die Heimat. Das polnische Heimkehrlager Nr. 4 in Cervinara laut Tagesbefehlsbuch (Zusammenfassung)	135

WSPOMNIENIA I RELACJE

ACCOUNTS AND MEMOIRS

ERLEBNISBERICHTE UND ERINNERUNGEN

Marek Frydrychowski , Wspomnienie o Ojcu – Janie Frydrychowskim, jeńcu oflagów II B Arnswalde i II D Gross Born [Recollection of Father – Jan Frydrychowski, a POW of oflags II B Arnswalde and II D Gross Born / Eine Erinnerung an meinen Vater Jan Frydrychowski, Gefangener der Oflags II B Arnswalde und II D Groß Born]	139
Jerzy Pietras , W powstaniu i w niewoli. Wspomnienie o Ojcu – Stanisławie Pietrasie [In the uprising and in the captivity. Recollection of Father – Stanisław Pietras / Im Aufstand und in Gefangenschaft. Eine Erinnerung an meinen Vater Stanisław Pietras]	147

RECENZJE I OMÓWIENIA

REVIEWS AND DISCUSSIONS

REZENSIONEN UND BESPRECHUNGEN

<i>Anna Zapalec</i> , <i>Druga strona sojuszu. Żołnierze brytyjscy w Polsce w czasie II wojny światowej</i> [The Other Side of the Alliance. British Soldiers in Poland in the time of WW2 / Die andere Seite eines Bündnisses. Britische Soldaten in Polen während des Zweiten Weltkriegs]. Wydawnictwo: Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, Gdańsk 2014, 474 s. + il. (Piotr Stanek)	159
<i>Jakub Żak</i> , <i>Nie walczyli dla siebie. Powojenna odyseja 2. Korpusu Polskiego</i> [They did not Fight for Themselves. The Post-war Odyssey of the 2nd Polish Corps / Sie kämpften nicht für sich selbst. Die Nachkriegsodyssee des 2. Polnischen Korps]. Wydawnictwo: Rytm, Warszawa 2014, 425 s. + il. (Bartosz Janczak)	165
<i>Jeńcy sowieccy na ziemiach polskich w czasie II wojny światowej</i> , red. J. Wojtkowiak [Soviet Prisoners-of-War in Polish Lands During World War 2 / Sowjetische Kriegsgefangene auf polnischem Territorium während des Zweiten Weltkriegs]. Wydawnictwo: Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, Warszawa 2015, 260 s. (Ewelina Klimczak)	171
<i>Danuta Kisielewicz</i> , <i>Niewola w cieniu Alp. Oflag VII A Murnau</i> [Captivity in the Shadow of the Alps. Oflag VII A Murnau / Gefangenschaft im Schatten der Alpen. Oflag VII A Murnau]. Wydawnictwo: Centralne Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu, Opole 2015, 224 s.+il. (Aleksander Woźny)	177

SPRAWOZDANIA

REPORTS

BERICHTE

- Konferencja naukowa pt. „Koniec wojny na Śląsku (1945)” [Scientific conference “The end of the War in Silesia (1945)” / Wissenschaftliche Tagung „Das Kriegsende in Schlesien (1945)”], Opole 21 maja 2015 r. (**Bartosz Janczak**) 185
- Sesja edukacyjna pt. „Jeśli nie pamięć, to co? Edukacja w miejscach pamięci narodowej” [Educational session “If not the memory then what? Education in sites of national remembrance” / Bildungskonferenz „Wenn nicht Gedenken, was dann? Bildung an nationalen Gedenkstätten”], Opole, 2 czerwca 2015 r. (**Anna Wickiewicz**) 189
- Jubileusz 50-lecia Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu [The jubilee of the 50 years of the Central Museum of Prisoners-of-War in Łambinowice-Opole / 50 Jahre Zentrales Museum der Kriegsgefangenen in Łambinowice-Opole], Opole i Łambinowice, 19–20 listopada 2015 r. (**Piotr Stanek**) 193

Z ŻAŁOBNEJ KARTY

OBITUARIES

IN MEMORIAM

- Profesor Janusz Sawczuk (1944–2015). Historyk, internacjolog, niemcoznawca [Professor Janusz Sawczuk (1944–2015). Historian, internatiologist, expert on German studies / Professor Janusz Sawczuk (1944-2015). Historiker, Forscher der internationalen Beziehungen, Deutschlandforscher] (**Aleksandra Trzcielińska-Polus**) 199

KALENDARIUM

CALENDAR OF EVENTS

KALENDARIUM

- Kalendarium łambinowickie (styczeń–grudzień 2015) [Łambinowice calendar of events (January–December 2015) / Łambinowicer Kalendarium (Januar bis Dezember 2015)] (**Iwona Biegun**) 205